

JAARGANG 29 NUMMER 46

BULLETIN WIJNANDSRADE

UITGAVE HEEMKUNDEVERENIGING
VRIENDEN VAN WIJNANDSRADE

'Bulletin Wijnandsrade' is het informatieblad van de heemkundevereniging 'Vrienden van Wijnandsrade', dat twee keer per jaar verschijnt en telkens weer boordevol staat met een gevarieerd aanbod aan lokaal en regionaal getinte bijdragen over vroeger en nu. Mocht ook u een artikel willen schrijven (dan wel behoefte hebben om te reageren); dat kan en daarvoor hoeft u niet in de redactie van dit bulletin te zitten. Ook interesse en inspiratie? U kunt uw bijdrage of reactie inleveren bij het redactie-adres (Swier 47, 6363 CL Wijnandsrade, w.oehlen@planet.nl). Mocht u in het bezit zijn van oude foto's, kaarten, prenten, artikelen, enz., die betrekking hebben op Wijnandsrade en die u op een verantwoorde manier in beheer wilt geven of die u bereid bent te laten kopiëren, scannen of fotograferen; neem dan contact op met een van onze bestuursleden. Hetzelfde geldt voor historische attributen of (mogelijke) archeologische vondsten uit de bodem in en rondom Wijnandsrade. De namen en telefoonnummers van onze bestuursleden staan achter in dit bulletin.

Een abonnement op 'Bulletin Wijnandsrade' kost minimaal € 7,50 per jaar. Wij gaan er vanuit dat de leden die dit blad per post ontvangen hun bijdrage spontaan zelf verhogen.

Mocht u uw abonnement over 2010 nog niet hebben betaald; ons rekeningnummer is 13.77.36.371, ten name van heemkundevereniging Vrienden van Wijnandsrade, Opfergeltstraat 3-f, 6363 BW Wijnandsrade.

Vandaag de dag staat er in veel huishoudens een computer en beschikken steeds meer mensen over een e-mailadres. Vermoedelijk geldt dit ook voor een groot aantal Vrienden van Wijnandsrade. Het zou ons flink wat tijd en portokosten schelen, wanneer wij onze berichten voortaan per e-mail zouden kunnen versturen. Daarom vragen wij onze leden die over een e-mailadres beschikken, dat aan ons door te geven. Mocht u dat nog niet hebben gedaan, u kunt uw e-mailadres sturen naar: ria.marell@home.nl. Uiteraard blijven wij onze berichten ook op de ouderwetse manier doorgeven aan de leden, die nog geen gebruik van internet maken.

Foto bij de voorpagina

Western riding door Santino Hagenbeck.

BULLETTIN WIJNANDSRADÉ

Uitgave van de heemkundevereniging Vrienden van Wijnandsrade

Jaargang 29, nummer 46 (winter 2010)

Redactie

Wiel Oehlen

Jack Jetten

Hans Toonen

Eppo Brongers

Fotografie

Jan Jansen (tenzij anders aangegeven)

Grafische vormgeving

Jasmijn Nicolaes

Redactie-adres

Swier 47, 6363 CL Wijnandsrade, w.oehlen@planet.nl
(tevens het secretariaat van de heemkundevereniging)

INHOUDSOPGAVE

Gele Kornoeljes op de Motte	pag.	4
Een terugblik op voetballen in Wijnandsrade	pag.	8
Gemengd nieuws	pag.	12
Hoeve 'Nieuwe Bongard'	pag.	14
Uit de Oude Doos	pag.	28
Little America in Wijnandsrade	pag.	30
De tiende verjaardag van de Isidoruskapel	pag.	39
Pachtovereenkomst Panhuijs in 1734	pag.	48
Colofon	pag.	58

Gele kornoeljes op de Motte

De acht grote linden op de Motte bij het kasteel rijzen hoog en romantisch op boven kasteel en dorp. Een 'spirituele natuurkathedraal', hoorde ik iemand eens zeggen. Maar het was ook al jarenlang een plek waar bomenkenners steevast bezorgd keken: 'Die linden zijn topzwaar, ze moeten gesnoeid worden! Bij een beetje storm liggen ze zo om!'

Gelukkig zijn ze op tijd gesnoeid! Want met de orkaan die deze zomer over Wijnandsrade joeg, zijn drie nog niet gesnoeide bomen die vóór de Motte stonden, inderdaad omgewaaid. Eentje ervan miste op 10 cm de grot van Maria op de Motte. Maar het is goed gegaan. Zowel Maria op de Motte als de acht linden staan er nog in volle glorie.

Nu de linden net als de overige planten op de Motte, flink gesnoeid zijn, lijkt het geheel op de situatie van 100 jaar geleden, zie de foto. Op bladzijde 7.

De twee bolvormige struiken, links en rechts op de foto, zijn gele kornoeljes, of beter gezegd: 'konkernulle'. Deze gele konkernulle zijn in onze regio zeldzaam geworden. Maar op de Motte staan ze nog steeds. Ze zijn niet meer zo mooi, 100 jaar geleden hadden ze de vorm van prieeltjes, met een klein bankje erin. Er waren ooit vier van die prieeltjes, maar op de plaats van de vierde is de lourdesgrot voor Maria op de Motte gekomen.

Wij, Vrienden van Wijnandsrade, hebben voorgesteld om de drie resterende kornoeljes weer te laten uitgroeien en bij te snoeien in de vorm van prieeltjes. De Stichting tot Behoud van Kasteel Wijnandsrade en het IKL hebben zeer enthousiast gereageerd. Er is een plan gemaakt om staketsels in de vorm van priëlen op de Motte te zetten, zodat de oude kornoeljes erlangs kunnen opgroeien en om de opgang naar de Motte te verbeteren.

Dat plan kost geld. Het IKL, de Rabobank, de Stichting tot Behoud van het Kasteel, Heuts Assurantiën (Nuth), Garage Heuts (Nuth) en Garage van Oppen (Wijnandsrade) hebben een bijdrage geleverd. Hartelijk dank daarvoor. Maar we zijn er nog niet. Vandaar de oproep op de volgende pagina. Ik hoop dat u ons wilt helpen om van de Motte mooi weer een 'spirituele natuurkathedraal' te maken, met authentieke prieeltjes van zeldzame gele 'konkernulle'!

Wilfried Dabekaussen
(Voorzitter Vrienden van Wijnandsrade)

Steun ons

Herstel authentieke priëlen van gele kornoeljes op de Motte van Wijnandsrade

De Motte in Wijnandsrade krijgt zijn authentieke kornoeljepriëlen terug. Het herstel van de priëlen en de bijpassende verbetering van de opgang van de Motte vragen om gespecialiseerd vakwerk.

Dat kost geld. Steun ons alstublieft.

Elke bedrag is welkom. Iedere gever zal worden vermeld op de website van de Vrienden van Wijnandsrade en die van Kasteel Wijnandsrade. Voor bedragen van € 25,- of meer komt er een naamsvermelding bij de Motte.

Bankrekeningnummer 137 798 490, ten name van Vrienden van Wijnandsrade, onder vermelding van 'Herstel Motte Wijnandsrade'.

foto: archief heemkundevereniging

foto: archief heemkundevereniging

Een terugblik op voetballen in Wijnandsrade

met twee ex voetballers van V.V. Wijnandia

Jo Krutzen (1943), geboren en getogen in Wijnandsrade (Swier), wilde van kinds af aan al graag voetballen. Het kostte hem echter enige tijd voordat hij zijn ouders had overtuigd van het feit dat voetballen leuker was dan de verkennerij, waar hij tot dan toe lid van was. Rond zijn 15e was dan eindelijk 'de kogel door de kerk' en werd hij met hart en ziel lid van V.V. Wijnandia. Jo vertelt lachend, dat zijn moeder een mooie voetbalbroek maakte, die er uitzag als een 'broekrok'. Hij kan zich dit nog goed herinneren van foto's en omdat er vaak de spot mee gedreven werd. Als middenvelder organiseerde hij tot eind jaren '80 het spel van zijn team, verdeelde de ballen en hield goed in de gaten wie van zijn teamgenoten vrij stond.

Hub Storms (1943), geboren in Hoensbroek, eveneens voetballer in hart en nieren, startte zijn carrière ooit bij V.V. EHC (Eerste Hoensbroekse Combinatie). In 1968 verhuisde hij naar Wijnandsrade en ver-

Jo Krutzen en Hub Storms (foto: Esther Steins)

ruilde EHC voor concurrent Wijnandia. Het grote gezin Storms waar Hub deel van uitmaakte, kon bijna een heel voetbal elftal organiseren: samen met zijn broers Bei, Jack en Max, en later ook neefjes (o.a. Loek) speelde hij gedurende de jaren als links en rechts bek in diverse elftallen die Wijnandia toen rijk was. In 1989 moest hij zijn carrière als voetballer helaas laten varen vanwege een dubbele beenbreuk.

Hoewel V.V. Wijnandia, opgericht op 1 mei 1949, in de loop der jaren diverse kampioenschappen op naam heeft gehad, heeft het nooit op 'hoog' niveau gespeeld. Dit komt volgens de heren doordat Wijnandia zijn aanwas puur uit het relatief kleine dorp moest hebben. Enkele namen van oud teamgenoten die al brainstormend de revue passeren, zijn onder andere: Wiel, Jos en Ben Marell, Jo Souren, Jan van de Vin, Chris Damman, Sjef Smeisters, Jack Wehrens, Martin Rietrae en Hub Cerfontaine. Hub herinnert zich al lachende dat laatstgenoemde, afkomstig uit het golvend Heuvelland, na afloop van de wedstrijd altijd aan zijn teamgenoten vroeg: "Wie vonk ger der koggel van mich?" De moeder van Martin, maakte haar zoon nooit wakker op zondagochtend, waardoor hij stevast te laat was, of men even langs hem moest rijden om hem zelf te wekken. Wijnandia speelde in die tijd competitie tegen nabij gelegen dorpen als Nuth, Jabeek, Oirsbeek en Vaesrade. Favoriete trainers in die tijd waren volgens Hub en Jo onder andere Jo Quaedackers, die van mening was dat de jongens beter presteerden als ze op stap waren geweest en hen hiertoe dan ook aanmoedigde. Voorts was Sijr Lendfers, die veel van zijn eigen kwaliteiten kon overbrengen op zijn team omdat hij zelf op hoog niveau had gevoetbald, een boeiende trainer. Een belangrijk verschil met het huidige voetbalspel is volgens Hub, dat het systeem vroeger veel meer op aanvallen gericht was, waardoor er doorgaans meer doelpunten vielen dan tegenwoordig, waarbij het spel eerder als tactisch en defensief omschreven kan worden. Markante figuren binnen V.V. Wijnandia, waren onder andere Frans Roebroek, die meer dan 25 jaar lang voorzitter van de vereniging was en ervoor zorgde dat er sprake was van een hechte vereniging. Daarnaast was Zef Kicken, die Frans Roebroek voorging in het voorzitterschap en later kantinebaas was, erg geliefd. Tenslotte hebben Zef Meessen als penningmeester en Johan Kicken als leider,

zich ook altijd hard gemaakt voor de vereniging. Ze omschrijven de vereniging als een die altijd bekend heeft gestaan om zijn eerlijkheid en sportieve spel.

Jo blijkt ooit een jeltje te hebben verzonnen voor zijn team, die luidt als volgt: "Hiep, hiep, hoera, leve Wijnandia! Jongens van blauw en wit blijven steeds fit en we worden kampioen..." Deze jeltje zong men na afloop van een wedstrijd in de kantine. Wanneer het elftal een wedstrijd verloor, zongen ze achter deze jeltje "...en wel het volgende seizoen!" 'De derde helft' (oftewel de 'afterparty' na de wedstrijd in de kantine) was een vast ritueel voor de heren. Soms was het er zo gezellig dat het publiek dat buiten naar de volgende wedstrijd keek, meer omgedraaid met gezicht richting kantine stond. Vaste supporters van Wijnandia in die tijd waren overigens Marie Habets en Sjeng Adriaans. Het elftal vierde de zege (of het verlies) met een kratje bier onder de tafel, zodat er sprake was van een 'snelle toevoer' en men niet steeds opnieuw

*Bovenste rij vlnr: Jef Steins (leider), Chris Damman, Lei Webers (+), Harrie Vaessen, Thei Selders, Jo Souren, Boy van Kalsbeek (+), Jos Marell
Onderste rij vlnr: Hub Cerfontaine (+), Jan van de Boogaard (keeper), John Bruls, Jo Krutzen, Hub Storms (foto: privé-archieef Hub Storms)*

naar de bar hoefde te lopen. Dit spektakel duurde doorgaans tot een uur of zeven 's avonds. Vanaf dat magische tijdstip werd hun passie voetbal thuis voortgezet, omdat Studio Sport op televisie begon.

Gravende in het verleden, blijkt V.V. Wijnandia reeds op diverse locaties in het Wijnandsraadse te hebben gelegen. In de beginjaren lag het veld nabij het kasteel. Het was eigendom van dhr. Opfergelt. Een kantine met kleedlokalen was er destijds niet. Omkleden kon in het plaatselijke café, dat destijds door familie L'Ortye beheerd werd en douchen na een wedstrijd was niet mogelijk. Men kon zich opfrissen in een bak met water die gewoon buiten stond. Deze locatie werd in de jaren erna nog vaak als oefenterrein gebruikt. Vervolgens werd er gespeeld op een terrein nabij Hoeve de Velde. Aldaar liep de voetbalwei echter zo bergafwaarts, dat men volgens de heren wanneer men bovenaan in de wei stond, de goal aan de andere kant nauwelijks nog zag staan. Vervolgens verhuisde het voetbalveld (lees voetbalwei) naar Hoeve de Bongard. Het voetbalveld was eigendom van de familie Wimmers. Als tegenprestatie om er te kunnen spelen, moesten de spelers in die tijd bieten dunnen. Voordat men het veld opging, moest men eerst de koeien uit de wei jagen en de achtergebleven flatten spreiden, hetgeen in sterk contrast staat met de huidige warming up. Later verhuisde het voetbalveld naar de Kersboomkensweg. Vanaf ca 1962 is de voetbalvereniging een aantal jaren gelokaliseerd geweest aan de Hellebroekerweg. Hier werd ook de eerste voetbalkantine van de vereniging gebouwd. Sinds 1981 ligt het voetbalveld achter de basisschool van Wijnandsrade.

Jo en Hub kijken terug op een sportieve en vooral gezellige tijd bij een zeer hechte voetbalvereniging Wijnandia. Ze hebben de teamsport en de daarmee onlosmakelijke teamspirit, altijd als zeer belangrijk ervaren in hun leven en hebben dit ook beide overgebracht aan hun kinderen, die later ook allen een teamsport zijn gaan beoefenen. "Je kunt je team niet zomaar in de steek laten; je wint en verliest altijd samen luidt het motto van beide heren."

Esther Steins

Gemengd nieuws

Swier-Wijnandsrade 12 september 1895 – Hedenavond werd ons dorpje door een hevigen brand geteisterd. De huisingen van Mannens, Weijers en wed. Voncken brandden totaal af. Van de eerste verbrandden twee koeien en een rund; al de veldvruchten werden een prooi der vlammen. Allen hadden hun inboedel verzekerd.

Wijnandsrade 20 september 1894 – Alhier is zekere J.H. die in een boom was geklommen om de vogelstang voor het prijsvogelschieten te bevestigen, in het afdalen door een kogel getroffen, aan de gevolgen waarvan hij is overleden. Het geweer, waaruit het schot kwam en dat op een aanlegladder lag, was gekanteld en door den schok afgegaan.

Wijnandsrade 14 april 1887 – Zondag (gisteren) is onder Wijnandsrade op de hoeve “Bongart” toebehorende aan de barones Von Bongart en bewoond door de pachter W. Brand, terwijl het gezin naar de kerk was, een hevige brand uitgebroken. Drie paarden en twee veulens kwamen in de vlammen om. Het gebouw werd geheel en de inhoud grootendeels een prooi der vlammen. De oorzaak is onbekend.

Wijnandsrade 13 augustus 1937 – Donderdag om tien voor vijf is een 50-jarige wissellooper van het kantoor der Nederlandsche Handel Maatschappij te Heerlen, zekere S. uit Hoensbroek op den weg tusschen Hoensbroek en Nuth onder de gemeente Wijnandsrade door twee personen overvallen. Deze waren evenals de wissellooper per rijwiel. Zij haalden den man in en gaven hem opeens een hevigen klap achter het oor. De wissellooper hield toen in en van deze gelegenheid maakten de beide mannen gebruik om de fiets van den wissellooper, waarop een tasch was gebonden, welke drie tot vijfhonderd gulden – het juiste bedrag is nog niet bekend – inhield, onder den man weg te trekken. De tasch rukten zij van de fiets los en hiermede reden zij ijlings heen. De beroofde looper riep luidkeels om hulp, doch toen deze kwam opdagen, waren de beide roovers te ver weg om hen nog in

te halen. Van het gebeurde werd aangifte gedaan bij de marechaussee van Hoensbroek, die het onderzoek in deze zaak leidt. Later op den middag heeft men in de Molenbeek te Hoensbroek de leege tasch gevonden. De dieven bleken zich den inhoud te hebben toegeëigend. De beroofde, die er goed afgekomen is, heeft zelf nog geruimen tijd geholpen om de daders op te sporen, doch hierin is men nog niet geslaagd.

Hoeve ‘Nieuwe Bongard’

Het beschrijven van de geschiedenis van hoeve “de Nieuwe Bongard” in Wijnandsrade (Swier), in de rijksmonumentenlijst omschreven als een “herenhoeve met binnenplaats, van mergel en baksteen; poorttoren met hoekpilasters en twee lichtvensters uit de 17e/18e eeuw”¹, plaatst ons al meteen voor een probleem. De vraag is namelijk wanneer deze geschiedenis eigenlijk begint. Uit een register van lenen van het Huis Wijnandsrade uit 1500 blijkt namelijk dat het indertijd al bij “De Bongard” om twee verschillende hoeven ging die bij elkaar lagen en van elkaar afhankelijk waren: “item der hoff zom Bongart, dar van ist man Johan van der Hoven, poerter zo Tricht, steit zo entfangen mit einem gantzen hergewer”, en verder: “item der hoff zor Hoven der in den hoff zom Bongart gezogen ist, dar van ist man der selve Johan vurss. steit zo entfangen mit einem gantzen hergewer. Diese vurss. hove hait Johan entfangen fur sich und sein mitgedelinge”². Van die twee hoeves is uiteindelijk alleen de “Oude Bongard” overgebleven: “diese zwey lehen sinds in einen hoff getrocken und bringen nach der alte Ordnung aus 70 bounder anno 1547, 71 bouner und in den schatzzedule 40 bouner und ist anno 1570 durch Peter Dolmans mit diesen beiden lehen belehnt worden nach dem manrecht und hatt darumb huld und aydt gethan und die rechten bezahlt, nach desselben absterben ist dieser zweyer lehen empfängers offen anno 1633”³.

Toch werd er na verloop van tijd weer een “Nieuwe Bongard” gebouwd. De vraag is nu: wanneer? De bekende Heerlense streekhistoricus Hub Dohmen (1923-1979)⁴ meende dat de huidige “Nieuwe Bongard” in het midden van de 18e eeuw werd gebouwd, en wel “op

---

1 ODB rijksmonument 30908

2 “Mannlehn zu Wynandtsrade de Anno 1500” fol. 4 (register in perkament, bestaande uit tien bladen in folio, indertijd in het bezit van de heer Fr. Portz te Wijnandsrade; geciteerd in: SAH (“Rijkckheyt”): collectie Dohmen, invent.nr.22

3 G. Peeters: Korte schets der geschiedenis van de Valkenburgsche heerlijkheid Wijnandsrade (1886) blz.19; vgl. Familieboek blz.72-73

4 zijn vrouw Annemiek L’Ortye was een afstammeling van de L’Ortye’s van de “Bongard”

verzoek van de baron von Bongart door een L'Ortye"⁵. Na lang re-
chercheren⁶ moeten we nu toch concluderen dat de geschiedenis van
de huidige Nieuwe Bongard in het jaar 1727 begint. In het pachtcon-
tract dat Oury (I) L'Ortye op 30 september van dat jaar met de baron
von Bongart aanging, heet het namelijk, dat "anjeto zu obengemeltem
Bongarder Guth ein neuer Hoff aus in grundt erbawet worden". In
verband met deze "erbwaung dieses neuen Hoffs" werd de pachter
verplicht "viele (extra) frachten und diensten" te verrichten: "nicht al-
ein dahin obligiret die zu diesen Hoff erforderlichlich materialien ohnen-

De nieuwe Bongard

geltlich beij zu fahren – ausser der jenigen kalkfahrten ... wie auch der
beijfuhr der mirgelblock von Valckenborg"⁷. Sindsdien is er sprake van

-
- 5 H.W.J. Dohmen: Naam en oorsprong van het geslacht Jaspar genaamd L'Ortye (1970) blz.5
  - 6 lang werden dwaalsporen gevolgd als zouden Oury L'Ortye (zowel junior als senior) en Jan Hubert L'Ortye senior pachters op de Oude Bongard zijn geweest
  - 7 HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart), Aken invent.nr: 10, 105; vgl. J. L'Ortye/H. Hansen: Vijf eeuwen L'Ortye 1490-1990 (z.j.) blz.74-75; vreemd eigenlijk dat Dohmen, die dit pachtcontract ook kende, de link met de "Nieuwe Bongard" niet legde ...

de Oude en de Nieuwe Bongard. De Nieuwe Bongard wordt echter (zoals voorheen) ook wel kortweg “dé Bongard” of “Bongarterhof” genoemd, de eigenlijke pachthoeve van de baron.

De eerste pachter van deze “Nieuwe Bongard” was dus voormelde **Oury (I) L’Ortye (1682-1742)**, die vier jaar eerder (1723) met de rest van de familie van de kasteelboerderij naar hoeve Brommelen was verhuisd⁸. Hij was in 1682 in het land van Herve geboren als zoon van Jean Lourteille (1646-1716) en Marguérite de Hesselle (1652-1727) die zich in 1690 als pachters op de kasteelboerderij van Wijnandsrade hadden gevestigd. Rond 1723 was hij een relatie met Johanna Canisius (1680-1766) begonnen, sinds 17 juli 1720 weduwe van Jan Herman Hessing van het Panhuys⁹. Johanna was in 1680 geboren als dochter van Servaas Huntjens (1652-1693), ook wel (verlatijnst) Canisius genoemd, en Ida Brandts (1655-1724)¹⁰. Uit haar relatie met Oury kreeg Johanna, die uit haar eerste huwelijk al vier kinderen had, begin 1723 een (onechtelijk) kind dat naar zijn vader Oury genoemd werd. Het zou echter nog ruim een half jaar duren voordat ze officieel trouwden¹¹. Oury L’Ortye was van 1724 tot 1740 schepen van Nuth. Op 5 juni 1737 komen we hem tevens tegen als schepen van Wijnandsrade¹². Oury kwam op 23 juli 1742 (60 jaar oud) op de Nieuwe Bongard te overlijden. Zijn weduwe, die de pacht op de “Nieuwe Bongard” aanvankelijk overnam¹³, zou hem bijna 25 jaar overleden en kwam uiteindelijk op 26 oktober 1766 in Nuth (Nierhoven) te overlijden.

---

8 HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart), Aken invent.nr.10,105

9 HSAD: archief Schloß Paffendorf (v.d. Bongart), Aken, invent.nr.10,31 (pg.74); vgl. J. Jetten en J. L’Ortye: Beknopte geschiedenis van het Panhuys te Wijnandsrade in Bulletin Wijnandsrade 28(2009)43 blz.13-22

10 J. Albert, LtG 28 (2000), 19 geeft een onjuiste doopdatum. De daar vermelde datum hoort bij Johanna Canisius, echtgenote van Hubertus Biesjans. Joanna Canisius treedt op 31 juli 1716 (RAL-LvO 1757, 95r) als erfgename op van Jacob Ramaekers, samen met Agnes, Caspar, Ida en Leonard Canisius, kinderen van Servatius en Ida Brants! Gezien het feit dat zij voor Agnes en Ida wordt genoemd maakt het aannemelijk dat zij de oudste dochter is, waardoor waarschijnlijk wordt dat Joanna gelijk is aan Anna Maria. Met dank aan Harry Luijten.

11 Deze kwestie (een onechtelijk kind) zou jaren later nog een staartje krijgen. Vgl. J. L’Ortye/H. Hansen: Vijf eeuwen L’Ortye 1490-1990 (z.j.) blz.77

12 J. L’Ortye/H. Hansen: Vijf Eeuwen L’Ortye (z.j.) blz.72

13 daags na de dood van Oury (I) L’Ortye werd een nieuw pachtcontract opgesteld “zu faveur den weduwe Canisius und ders. sohns Ourie lortij” (24 juli 1742)

Bij het overlijden van zijn vader was **Oury (II) L'Ortye (1723-1761)** pas 19 jaar oud. In 1748 nam hij officieel de pacht van zijn moeder over. Zijn oom Nicolaas L'Ortye (1688-1779), landbouwer op de Vink, stelde zich dat jaar borg voor hem¹⁴. Vijf jaar later (1753) trouwde hij met Catharina Habets (1717-1768), in Jabeek geboren als dochter van Jan Habets en Maria Boesten. Uit dit huwelijk werden op de Nieuwe Bongard vier kinderen geboren, waarvan de oudste en de jongste vroegtijdig kwamen te overlijden. De op één na oudste, Johanna Maria (1755-1846) werd religieuze in Sittard (Agnetenberg). Haar jongere zus Maria Agnes (1758-1828) trouwde in 1782 met Reinier Frissen (1748-1832) van “Gen Dreesschen” in Nuth.

Toen Oury junior in 1761 vroegtijdig (op 38-jarige leeftijd) kwam te overlijden, nam zijn weduwe aanvankelijk de pacht over (1761-1763). Zij hertrouwde in 1763 met **Servaas Caspar Rosenboom (1724-1773)**. Deze was in Heerlen geboren als zoon van Jan Rosenboom (1686-1744) en Johanna Creuwen (1688-1753). Servaas Caspar nam in 1767 de pacht van “den alsoo genanten Bongarter Hoff” over¹⁵. Uit het huwelijk van Servaas Caspar Roosenboom en Catharina Habets werden twee kinderen geboren (in 1764 en 1767). Een jaar na de geboorte van de jongste kwam Catharina echter op 51-jarige leeftijd te overlijden. Servaas hertrouwde vier jaar later (1772) met **Maria Sybilla Dolmans (1739-1828)**, geboren in Bunde als dochter van Jacob Dolmans (1709-1791) en Margaretha Simons (1712-1777). Op 10 september 1771 werd een nieuw pachtcontract opgesteld (“Hoff Bongart mit allen seinen wohnungen, scheunen, garten und wiesen und landerijen”), maar omdat Servaas Caspar twee jaar later al op 49-jarige leeftijd overleed, werd het contract eind 1773 op naam van zijn vrouw gesteld: “Wittib Marie Sibille gebohrene Dollmans”¹⁶.

---

14 Akte dd. 24 december 1748 notaris l'Allemand Familieboek blz.74-75

15 Pachtcontract dd. 1 oktober 1766 in HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart), Aken invent.nr.10,105; volgens het pachtboekje was daarvoor Peter Caspar Dautzenberg tijdelijk (1763-1767) pachter op de Nieuwe Bongard.Vgl. ook SAH (Rijkckheyte’): collectie Dohmen, invent.nr.22

16 HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart),Aken invent.nr.10,105

Een half jaar vóór zijn overlijden had hij gelukkig wel nog de geboorte van zijn jongste dochter Johanna Margaretha (1773) mogen meemaken.

Johanna Margaretha Rosenboom (1773-1819) trouwde in 1791 met **Jan Hubert L'Ortye (1767-1845)** van hoeve Brommelen¹⁷. Als opvolger van zijn schoonmoeder zou hJan Hubert in 1796 de pacht van de Nieuwe Bongard overnemen. Dat jaar werden de volgende personen op de “Bongart” geteld: “la veuve Roseboom” (57) en haar zus Cornelia Dolmans (47), beiden aldaar sinds 1774 woonachtig; vervolgens de “jeune homme” Houbert Lorthye (30), zijn vrouw Margritte Roseboom (23) en hun kinderen: Jean Guillaume (4), Auguste (3) en Jean Houbert (1/2). Verder wordt de hoeve nog bewoond door “fille” (?) Marie Roseboom (29). Als inwonende knechten op de “Bongart” worden genoemd: Guillaume Moenen (40), Henri Wetzels (26), Jean Wustenraed (16), Casper Wustenraed (32), Guillaume Heijnen (21) en Michel Wijnen (29); en tenslotte nog Cathrine Bouwens als inwonende dienstmeid¹⁸.

Toen Jan Hubert L'Ortye in het voorjaar van 1808 samen met zijn gezin van de “Nieuwe Bongard” naar de kasteelhoeve verhuisde¹⁹, werd (zijn oom) **Hubert Goffin (1738-1823)** pachter op de “Bongarthof”²⁰. Goffin tekende op 8 september 1807 het pachtcontract met de baron²¹. Hij was afkomstig van Klimmen en in 1764 getrouwd met Maria Josepha Somja (1730-1779) van Terveeren (“Rivieren”)²². In 1768 was

---

17 zoon van Jan Willem L'Ortye (1731-1794) en Maria Gertrudis Somja (1734-1774).

De pastoor schreef het huwelijk op 20 februari 1791 als volgt in: “Joannes Hubertus Lortye, filius villici in Brommelen et Joanna Margaretha Rosenbaum, filia de villa d' ouden Bongart” (sic!).

18 RHCL/FA (03.01): “Frans Archief” (1794-1814), invent.nr.1058 (Bevolkingslijst Wijnandsrade nr.39); op de Oude Bongard woont dan de weduwe Nijsten, met haar zoon Renier en dochter Anna, inmiddels gehuwd met Jan Gerards (nr.40)

19 HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart), Aken invent.nr.10,16

20 dat hij al eerder halfwin op de “Bongard” geweest zou zijn geweest (aldus “collectie Habets”) is niet correct

21 HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart), Aken invent.nr.10,105

22 zus van Maria Gertrudis Somja (1734-1774), gehuwd met Jan Willem L'Ortye (1731-1794), pachter op Brommelen, ouders van voornoemde Jan Hubert L'Ortye (1769-1845)

hij zijn schoonvader Thomas Somja als pachter op de kasteelhoeve Terveeren opgevolgd²³. Na de vroegtijdige dood van zijn vrouw was hij in 1780 hertrouwd met Maria Helena Heuts (1755-1822) uit Heerlen. In 1784 verhuisde hij samen met zijn gezin naar Wijnandsrade, waar hij de dat jaar overleden Otger Duchateau opvolgde als pachter van de kasteelboerderij. Het gezin Goffin-Heuts wordt door pastoor Pluijmaekers in zijn parochianenlijst van 13 juli 1813 opgevoerd als wonend in “Swijer – op de Bongert”. Hubert en zijn vrouw bewonen de hoeve dan met 7 volwassenen, 11 “domestieken” en 1 minderjarig kind²⁴.

Blijkens bewaard gebleven opgaven werden er in de jaren 1818-1821 verschillende werkzaamheden aan de “hof Bongaert” verricht²⁵. In 1821 kwam één van de knechten, Mathijs Essers, er op geweldadige wijze om het leven²⁶. Na het overlijden van hun ouders bleven de (ongehuwde) kinderen Anton (1785), Ferdinand (1789), Frans (1792), Gertrud (1795) en Hubert (1798) Goffin als “landbouwers wonende op den hof Bongaert” achter²⁷. Antoon, Ferdinand en Maria kwamen in Wijnandsrade (Swier)²⁸ te overlijden; Antoon en Ferdinand in 1858 en Maria in 1864. Frans en Hubert²⁹ beiden in Maastricht, respectievelijk in 1867 en 1868.

In 1826 werd de pacht op de (Nieuwe) Bongard overgenomen door **Jan Hendrik Drummen (1790-1883)**³⁰. Het pachtcontract werd op 1 mei 1826 getekend en ging met terugwerkende kracht in³¹. Jan

---

23 Thomas Somja op zijn beurt was als pachter op Terveeren Huberts grootouders opgevolgd: Christiaan Heusschen (ca. 1675-1729), gehuwd met Maria Pluijmakers (1675-1746)

24 PAW: doop-, huwelijks- en overlijdensregister parochie Wijnandsrade 1802-1839 (achterin): “lijst der inwoonders opgenomen 13 juli 1813” (Swijer nr.28)

25 HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart), Akten invent.nr.10,16 E

26 overlijdensregister parochie H. Stephanus Wijnandsrade

27 RHCL/MvS: Memorie van Successie Hubert Goffin overleden te Wijnandsrade op 1 februari 1823

28 SAH (“Rijckheyte”): bevolkingsregister Wijnandsrade 1851-1861 blad 48 (Swier nr. 66)

29 in 1831 gehuwd met Maria Schrijnemaekers

30 SAH (“Rijckheyte”): kadastrale legger Wijnandsrade art. 725 (invent.nr. 1980) en 881 (invent.nr.1981)

31 HSAD: archief Schloß Paffendorf (v.d. Bongart), Urkunden invent.nr.1490; vgl. RAL/NA (09.001) invent.nr. ...: acte dd. 1 mei 1826 notaris Kerckhoffs Schinnen

Poortgebouw van de Nieuwe Bongard

Hendrik kwam van Laar en was in 1814 getrouwd met Anna Maria

Habets (1795-1860) uit Voerendaal. Daar werden ook hun eerste zes kinderen geboren. In 1826 verhuisden ze naar Wijnandsrade waar ze de “Nieuwe Bongard” betrokken; daar werden ook hun overige kinderen geboren³². Drummen staat te boek als landbouwer en veehouder. Op 28 november 1840 werd het pachtcontract voor “de Bongard” verlengd³³. Het grafkruis van het echtpaar Drummen-Habets op het oude kerkhof van Wijnandsrade (rondom de kerk) is bewaard gebleven; het staat tegenwoordig tegen de sacristiemuur.

Zoon **Jan Willem Drummen (1827-1885)**, de eerste van de kinderen die op de “Nieuwe Bongard” ter wereld kwamen, trouwde in 1863 met (zijn buurmeisje) Hubertina Quix (1830-1865) van hoeve “De Velde” en nam ook de pacht van de “De Velde” van zijn schoon-

---

32 SAH (“Rijkheyt”): bevolkingsregisters Wijnandsrade 1851-1861 blad 37 en 1862-1880 blad 29 (nr. 54: “Bongard”)

33 HSAD: archief Schoß Paffendorf (v.d. Bongart), Aken invent.nr. 10, 105

vader over. Na de vroegtijdige dood van zijn vrouw hertrouwde hij met Maria Sybilla Prickaerts (1840-1882) van hoeve Hartelstein bij Itteren³⁴. Jan Willems jongste broer Jan Lodewijk (Louis) Drummen (1834-1905), in 1860 gehuwd met Maria Helena Spijkers (1845-1906) uit Nuth, was niet alleen landbouwer op Laar maar ook burgemeester van Wijnandsrade (1878-1903). De laatste Drummens op de (nieuwe) “Bongard” waren vader Jan Hendrik Drummen (1790-1883), zijn (ongehuwde) zoons Peter Hubert (1825-1882) en Jan Drummen (1831-1877), evenals zijn (ongehuwde) kleindochter Maria Anna Heusch (1839-1902)³⁵.

Op 11 februari 1871 werd het pachtcontract door Jan Hendrik Drummen vernieuwd; toen was de pachthoeve 50.45.42 HA groot (60 bunder en 374 kleine roeden oude maat)³⁶. In 1881 hadden ze op de (Nieuwe) Bongard negen (inwonende) personen in dienst³⁷. Pachter Jan Hendrik Drummen kwam in 1883 op de Nieuwe Bongard te overlijden; zijn zoon Per Hubert was hem al een jaar eerder ontvallen (1882), zoon Jan vijf jaar daarvoor (1877)³⁸. Kleindochter Maria Anna vertrok eind 1884 naar Schimmert en kwam in 1902 in Maastricht te overlijden³⁹.

In 1884 betrok **Frans Jozef Brand (1821-1901)** samen met zijn gezin hoeve “De Bongard”⁴⁰. Hij was gehuwd met Anna Jozefa Pluijmaekers (1816-1885) uit Elkenrade, weduwe uit een eerder huwelijk met Jan Willem Langohr (1813-1843). Brand zelf was afkomstig uit Simpelveld, van hoeve “Bulkem”. Frans’ vader Werner Brand (1791-1878) was van 1817 tot 1875 burgemeester van Simpelveld. Frans’ broer Frederik Edmond Brand (1823-1882) was het die in 1871 de oude brouwerij (“panhuis”) in Wijlre kocht⁴¹ en daarmee de grondslag legde

---

34 J. L’Ortye: Quix van “De Vel(de)” in Bulletin Wijnandsrade 26 (2007) nr.40 blz.43

35 SAH (“Rijkheyt”): bevolkingsregisters Wijnandsrade 1879-1904 blad. 82 (nr. 77)

36 SAH (“Rijkheyt”): collectie Dohmen, invent.nr.22

37 PAW: Liber de Statu Animarum 1881-1885 (nr.77)

38 overleden in Nunhem

39 dochter van Jan Joseph Heusch (1804-1867) en Maria Elisabeth Drummen (1817-1885), beiden in Hulsberg overleden

40 SAH (“Rijkheyt”): bevolkingsregisters Wijnandsrade 1879-1904 blad. 110 (nr. 77)

41 van Pieter Hubert L’Ortye (1823-1893) uit Wijlre die later naar Luik verhuisde

voor de bekende Brands Bierbrouwerij. Frans Jozef zelf was aanvankelijk pachter in Orsbach (D) en in Etenaken (Wijlre) en nam in 1866 de pacht op de kasteelboerderij “Cortenbach” in Voerendaal over⁴². In het jaar van vestiging op de Nieuwe Bongard (1884) bewoonde Frans Jozef de hoeve samen met zijn vrouw en hun drie kinderen Karel, Norbertina en Jan. Verder hadden ze acht knechten in dienst en één “maagd”⁴³. Uit die tijd is nog een kunstig uitgevoerde “indicateur van de pachthoeve de Bongard te Wijnandsrade” bewaard gebleven; deze is opgesteld “ingevolge de kadastrale parcellaire plannen in verband met den tegenwoordigen toestand van bevinding in de maand september 1886”, en wel “ter herinnering opgedragen aan den Heer Fr. Joseph Brand te Bongard”⁴⁴. De hoeve was toen 49.28.10 HA groot (59 bunders, 207 $\frac{3}{4}$ kleine roeden oude maat).

Op 10 april 1887 woedde er een grote brand op de “Nieuwe Bongard”, nota bene tijdens de eerste Mis van Jan Drummen, oudste zoon van burgemeester Louis Drummen van Laar. “Op de hoeve was slechts aanwezig Mevr. Frans Brand-Pluijmaekers, een paar man personeel: Het vee was gauw buiten en slechts de zogenaamde merrie die reeds buiten was, liep naar de stal om bij haar veulen te zijn en beide verbrandden. De brandschade-schatting ging vlug in ’t werk, men begon spoedig met brikken bakken, wat in die tijd steeds moest gebeuren bij gebrek aan steenfabrieken. De Heer Wolf, aannemer te Elsdorf, bouwde de hoeve weer op, zoals ze nu nog is. De werkzaamheden liepen zo vlug van stapel dat de pachter, de Heer Brand, z’n nieuwe roggeoogst al in de nieuwe schuur kon inschuren. Tijdens de opbouw woonde

---

42 Fr.G.H.M. Crutzen e.a.: Traditie en vernieuwing – 125 jaar Brand (1996) blz.53; zie ook kwartierstaat Houben-Brand (1973) met name blz.35-38.57-50

43 PAV: Liber de Statu Animarum 1881-1885 nr.77 (“Bongart”)

44 in bezit van Jean Wimmers op de Bongard

Brand zolang in Zwier, waar nu wed. Frans Erens woont”⁴⁵. Pachter Frans Jozef Brand kwam in 1901 op de “Nieuwe Bongard” te overlijden; zijn vrouw was hem al zestien jaar eerder in de dood voorgedaan.

Inmiddels was in 1896 de pacht op de “Bongard” overgenomen door hun zoon **Karel Brand (1851-1913)**⁴⁶ die voordien als landbouwer in Grijzegrubben had gewoond. Hij was in 1891 getrouwd met Maria Josephina L’Ortye (1857-1945) van de Kamp in Nuth⁴⁷. Hun oudste zoon, Jan Hubert Brand (1897-1951), de eerste die ook op de “Bongard” werd geboren, werd later priester van het bisdom Roermond en was achtereenvolgens kapelaan in Munstergeleen (1924-1930), Venlo-Zuid (1930-1937), Nederweert (1937-1939) en uiteindelijk pastoor te Nederweert-Eind (1939-1951)⁴⁸. Zijn oudste zus Maria Hubertina Brand (1892-1976) trad als zuster Philomena in bij de liefdezusters van de H. Carolus Borromeus (in de volksmond ook wel de zusters “Onder de Bogen” genoemd) te Maastricht⁴⁹.

Op 21 maart 1905 brak alweer brand uit op de “Nieuwe Bongard”: “aangezien deze brand omstreeks middag plaats vond, was gauw voldoende hulp aanwezig, zodat veel onheil kon worden voorkomen (alleen dak huisbouw). De timmerman Jacob Erens uit Zwier herstelde het dak voor de somma van 450 gulden”⁵⁰. In maart 1908 werd de pacht voor de Nieuwe Bongard verlengd voor een periode van zes jaar; de jaarlijkse huurprijs bedroeg 4250 francs oftewel 3400 mark. De hoeve, bestaande uit “woonhuis, stallingen, schuur en verdere gebouwen, tuin, boomgaard, wei-, hooi- en bouwlanden”, was toen 50.17.19

---

45 aantekening in rentmeestersboek van P.W. Portz dd. 26 maart 1905, geciteerd in SAH (Rijkckheydt”); collectie Dohmen, invent.nr.22; deze aantekening is inderdaad later gemaakt, want “Mevr. Frans Brand-Pluijmaekers” was twee jaar eerder al overleden (1885); Elsdorf (D) ligt vlak bij Paffendorf, waar de Von Bongarts hun stamslot hadden.

46 SAH (“Rijkckheydt”): bevolkingsregisters Wijnandsrade 1900-1909 (nr.79)

47 Geboren in Hellebroek; vgl. Jos. L’Ortye: de laatste L’Ortye’s van Brommelen in Bulletin Wijnandsrade 26 (2007) nr. 37, blz.22-40

48 J.G.C. Simonis: zielzorgers in het bisdom Roermond 1840-2000 (Sittard 2001) blz.244

49 vgl. J. L’Ortye: De laatste L’Ortye’s van Brommelen oftewel de L’Ortye’s van Nuth in Bulletin Wijnandsrade 26 (2007) nr.39 blz.37-38

50 aantekening in rentmeestersboek van P.W. Portz dd. 26 maart 1905, geciteerd in SAH: (“Rijkckheydt”): collectie Dohmen, invent.nr.22

HA groot. De pachters van de baron waren in die tijd verplicht de aanvoer van kolen voor de bewoners van het kasteel (met name voor de Jezuïeten die er van 1872 tot 1910 verbleven) te verzorgen. Verder legde het pachtcontract hen de verplichting op ook het graan voor eigen gebruik op de Brommelermolen te laten malen⁵¹.

Karel Brand was vanaf 1905 raadslid van de gemeente Wijnandsrade, maar kwam in 1913 vroegtijdig aan de gevolgen van een noodlottig ongeval met zijn paard te overlijden⁵². Waarschijnlijk werd bij die gelegenheid het pachtcontract voor zes jaar verlengd op naam van diens weduwe, Josephina L'Ortye (1914-1920)⁵³.

In het najaar van 1916 werd de “Bongarthof” door de baron samen met zijn andere bezittingen in Wijnandsrade verkocht aan de Heerlense bankier Hubert Joseph Dupont (1880-1964); de hoeve mat toen 50 hectaren, 17 aren en 19 centiaren; het pachtcontract liep af op 15 maart 1920⁵⁴. Dupont verkocht de hoeve vervolgens voor ruim een ton door aan A.C. Sillevius uit Culemborg⁵⁵. Niet lang daarna (op 28 augustus 1919) kwam de “pachthoeve ‘De Bongart’ te Wijnandsrade in één complex, gelegen aan de grooten weg Swier-Wijnandsrade en door een beek doorsneden, ... samen groot 50 HA 8,75 aren, oftewel 60 bunder 196 8/10 kl. roeden”) via een openbare verkoop voor ruim anderhalve ton in het bezit van **Martin Joseph Wimmers (1861-1934)**, gehuwd met Maria Hubertina van der Linden (1860-1932)⁵⁶. Wimmers kwam oorspronkelijk uit Eygelshoven, waar zijn

---

51 SAH: (“Rijkckheydt”): collectie Dohmen, invent.nr.22

52 W. Oehlen (red): Swier zoals het was, is en mag blijven (Maastricht 1993) blz.64; zijn grafsteen op het (oude) kerkhof van Wijnandsrade is bewaard gebleven.

53 (Rijkckheydt”): collectie Dohmen, invent.nr.22

54 SABreda: arcvhieg notaris W.J.H. Verheggen Breda, akte dd. 25 oktober 1916: vgl. Vgl. Jos. L'Ortye: De Heerlense bankier Dupont en zijn kortstondige bemoeienis met Wijnandsrade in Bulletin Wijnandsrade 27 (2008) nr.42, blz.22-27

55 SAH (Rijkckheydt”): collectie Dohmen, invent.nr.22

56 copie van de aankondiging van de publieke verkoop door notaris Dolmans te Heerlen in Bulletin Wijnandsrade 1 (1983) nr.3 blz.50 (“Gemengd Nieuws”)

vader Winand Dominicus Wimmers (1816-1882) burgemeester was (1857-1881)⁵⁷ en zijn oom Peter Joseph Wimmers (1818-1873) pastoor (1866-1873)⁵⁸. Wimmers' echtgenote was afkomstig van Margraten. Na hun huwelijk in 1890 woonden ze in Amby (waar hun kinderen Jan, Hub en Lies werden geboren) en in Houthem (waar dochter Mien werd geboren)⁵⁹. In het voorjaar van 1920 betrokken ze de “Nieuwe Bongard” in Wijnandsrade; de familie Brand-L’Ortye was inmiddels naar Nuth verhuisd. Martin Wimmers bekleedde in Wijnandsrade de functie van kerkmeester.

Gevelsteen uit 1936 (foto: Jos L’Ortye)

In 1930 deed de familie Wimmers de hoeve (“pachthoeve de Bongaert met woonhuis, stallingen, schuur, bakhuis en verder tuin, weilanden en

---

57 A.W.A. van den Eelaart red): Eygelshoven 850 jaar (1981) blz.50; vgl. W. Nolten: Egelsers Luuj (Heerlen 2008) blz.12

58 W. Nolten: Egelsers Luuj (Heerlen 2008) blz.9; vgl. tevens J.Simonis: Zielzorgers in het bisdom Roermond 1840-2000 ((Sittard 2001) blz.430

59 SAH (Rijkckheyt’): collectie Dohmen, invent.nr.22

akkerlanden, groot 50.08.75 HA”) weer van de hand; ze werd verkocht aan Dr.W.J.B. Schweitzer (1880-1962) te Heerlen, directeur van de mijn “Laura en Vereniging”⁶⁰. De familie Wimmers bleef de hoeve evenwel in pacht houden. Het pachtcontract stond aanvankelijk op naam van de kinderen Wimmers (1930), maar later (sinds 1944) op naam van **Hub Wimmers (1897-1982)**, gehuwd met Josephina Belmans (1910-1986). Na enkele schoorsteenbrandjes binnenshuis en in het bakhuis, brak er in februari 1934 weer een grote brand uit op

de hoeve. “Toen brandden beide schuren uit; verder ’t dak van de koestal, ’n klein gedeelte van ’t dak van de paardestal. Het duurde ’n jaar voor alles opgebouwd was”⁶¹. In 1937 werd de hoeve bewoond door Martin Wimmers, samen met zijn kinderen Jan (1892), Hubert (1897), Elisa (1903) en Wilhelmina (1908)⁶².

De erven Schweitzer verkochten de hoeve in 1963 aan de Weldadige Stichting Jan de Limpens⁶³. Het pachtcontract kwam op naam

---

60 zie verder: SAH (“Rijckheydt”): digitaal persoonsdossier W.J.B. Schweitzer

61 geciteerd in SAH (“Rijckheydt”): collectie Dohmen, invent.nr.22;

62 PAW: Liber de Statu Animarum 1937 (nr.105)

63 A.M Beckers-Schuwirth, P.M. Boudewijn en J.J.M. Beckers: Gedenkboek Weldadige

Stichting Jan de Limpens 1886-1986 (Sittard 1986) blz.89; NB: hoeve Niethuizen werd in

van de gebroeders **Jean en Wiel Wimmers** te staan. In 1978 werd er een nieuw woonhuis naast de boerderij gebouwd, dat vervolgens betrokken werd door Wiel Wimmers (1944) en zijn vrouw Els Meulenbergh (1945). De hoeve zelf werd in 1983 gerestaureerd (opgeknapt en gemoderniseerd)⁶⁴. In 1998 verhuisde Wiel Wimmers en zijn gezin naar Ransdaal, terwijl de boerderij werd betrokken door Jeans zoon **Silvain Wimmers (1968)**, gehuwd met Jolanda Sogelée (1971). Dat jaar werd de hoeve ook weer eigendom van de familie Wimmers. Jean Wimmers (1938) en zijn vrouw Agnes Rohs (1940) bewonen sindsdien het (nieuwe) woonhuis naast de boerderij. Sinds september 2008 herbergt de Bongard ook de “proefboerderij” die voorheen op de kasteelboerderij van Wijnandsrade was gevestigd.

Jos L’Ortye, pastoor

1964 eigendom van deze stichting

64 W. Oehlen (red): Swier zoals het was, is en mag blijven (Maastricht 1993) blz.64; 105-106; vgl. ook A.M Beckers-Schuwirth, P.M. Boudewijn en J.J.M. Beckers: Gedenkboek Weldadige Stichting Jan de Limpens 1886-1986 (Sittard 1986) blz.90

Uit de oude doos

Uit ‘Het Rijke Roomsche Leven’ in Wijnandsrade

In het kasteel van Wijnandsrade was van 1872 tot 1910 de kloosterorde van de Jezuiten, onder de bezielende leiding van Pater Frans Ebersweihler, gevestigd. Ruim negentig paters, scholastieken en broeders huisden gelijktijdig in het complex. In 1928 kochten de Paters Minderbroeders Conventuelen het kasteel, om er het college ‘Christus Koning’ voor priesterstudenten in te vestigen.

Vanaf de oprichting in 1928 tot juli 1947 stond het college onder leiding van de Provinciaal Pater Carolus Hoying, waarna Pater Willibrordus Lendemeijer de leiding van het klooster en het college van hem overnam. In 1967 zijn de laatste paters uit Wijnandsrade vertrokken en werd het kasteel verkocht aan de firma Haskoning en kwam ook in Wijnandsrade een einde aan ‘Het Rijke Roomsche Leven’.

Jan Jansen

(Met dank aan de Paters Minderbroeders Conventuelen te Beek)

4 oktober 1938 (foto gemaakt bij gelegenheid van het 40-jarig kloosterjubiläum van Carolus Hoying en Donatus Bakker).

(foto: archief Paters-Minderbroeders Conventuelen)

1. Caspar van Basten Batenburg,	20. Guilielmus Smits,
2. Rosarius van de Broeck,	21. Livinus Seghers ?
3. Albertus van Kuyk,	22. Angelicus Leunissen,
4. Raphaël Leicher,	23. Gerardus Koppel
5. Br. Alfons Cuyllits,	24. Adrianus Koortens,
6. Denis Doome,	25. Isidorus van de Wall,
7. Paulus Claus,	26. Bernardinus Boermans,
8. Eduardus van Wersch,	27. Emmanuël Toonen,
9. Br. Frans Lambregts,	28. Eulogius Schepers,
10. Andreas Jansen,	29. Aloysius Pisters,
11. Tarcisius Pompe,	30. Felix Berbers,
12. Paschalis Steenbergén	31. Laurentius Driessen,
13. Dismas van Poorten,	32. Michaël Marell,
14. Frater.....? (Piet van Steen- bergen),	33. Bonifacius Spiering,
15. Eduard Abts,	34. Konraad van Rijn,
16. Pancrattus Wiertz,	35. Damiaan Kortmann,
17. Br.....?	36. Carolus Hoying (provinciaal),
18. Godefridus Knibbeler,	37. Donatus Bakker,
19. Clemens Crombez,	38. Clemens Meuter,
	39. Eulogius Schepers.

Little America in Wijnandsrade

Hagenbeck Stables, hogeschool voor western riding

Wie even gas terugneemt op de Kersboomkensweg ziet grazende gevlekte paarden. Wie langs deze in- en uitvalsweg van Wijnandsrade wandelt, moet bij huisnummer 66 toch eens de pas in houden voor een kijkje in de ruitwinkel. Of voor een kopje koffie, boven in de Saloon met grenzeloos uitzicht. Alsof je terecht bent gekomen in een farm in Oklahoma.

Een ontmoeting met Sonja Hagenbeck, circusdochter, dierenarts. Maar vooral in de ban van 'quarters', het perfecte paard voor 'cow cutting'.

Twee tijgers en een baby kaaiman op het dressoir. Joekel van een foto van dollende dolfinen, net zo mooi ingelijst als de pentekening van ijsberen. Half over het bankstel krult een plaid van tijgerprint. Op de vensterbank een stoere foto van een durfal van een dame die met blote handen de vervaarlijke bek van een leeuw opentrekt. „Dat is mijn moeder. Is het geen schoonheid.”

Sonja Hagenbeck (Klagenfurt, Oostenrijk 1956) heeft wilde beesten in haar bloed. Haar Duitse vader Erwin heeft olifanten, dromedarissen en ijsberen gedresseerd. Maar ook groepjes tijgers verhuurd aan andere circussen. Haar Oostenrijke moeder Bertha Prechtel bezorgde het publiek hartkloppingen door onder de artiestennaam Miss Bellita tijgers door een brandende hoepel te laten springen en leeuwen in de hapgrage bek te kijken. Als er tijgerwelpjes waren geboren, stond hun kooi naast de box waarin Sonja zich vermaakte. Logisch dat Sonja, net zeven jaar, haar moeder wilde nadoen door op een onbewaakt ogenblik leeuwjes van gelukkig pas zes maanden te gaan temmen. Enkele flinke krabben, een hersenschudding en een stevig standje van haar ouders smoorden voorgoed haar droom om net als haar moeder, furore te maken als dompteur. Word maar dierenarts, wenste haar moeder van harte.

Bertha Precht bezorgde het publiek (onder de artiestennaam Miss Bellita) hartkloppingen (foto: Persbureau C. de Boer, Haarlem)

Terwijl vader en moeder Hagenbeck hun circusloopbaan voortzetten met de oprichting van Klant's Zoo, de dierentuin die tot 1975 lonkte op de Cauberg in Valkenburg, volgt hun enige dochter Sonja hun advies op. Na haar studie opent de circusdochter in 1984 in Heerlerheide een kliniek voor dieren, uiteenlopend van paarden tot duiven. „Al zeg ik het zelf, maar mijn kliniek was één groot succes. Toch bleef het platteland trekken. Bovendien was daar ook de ruimte om een manege te beginnen, iets waarvan ik altijd heb gedroomd.”

In 1993 koopt Sonja aan de Kersboomkensingel het rijpaardenbedrijf van de familie Vaessen, een prachtplek om haar gedroomde manege te realiseren. Sonja knikt instemmend: „En wel op deze manier: terwijl een manager doordeweeks de manege beheert, blijf ik in Heerlen druk in de weer met mijn dierenkliniek. En in het weekend geniet ik dan van mijn manege, heerlijk toch. Bovendien was ik toentertijd zwanger en droomde er ook van om straks mijn kind naar een leuke plattelandschool te laten gaan.”

Met drie paarden begint Sonja Hagenbeck: een 'painted horse' ofwel een gevlekte viervoeter, een alledaagse draver en een Arabier uit de foklijn 'amurath pita'. „Hoe ik aan dit Arabiertje ben gekomen? Door het westernzadel dat mijn vader na zijn overlijden voor mij had klaargelegd. Dat is een klein zadel waar ik vervolgens een passend paard bij heb gezocht. Gekke was dat ik voortdurend van deze merrie af viel. Wat bleek: het als mak zijnde paard was nog nooit ingereden. Was nog een groen paard. Toen ben ik natuurlijk anders met mijn Arabier omgesprongen. Heb haar nu al 24 jaar en is nog altijd een nukkige, vlugge oude dame.”

Het anders berijden van haar paard leert Sonja tijdens een rit over de Brunsummerheide. „Daar kwam ik iemand tegen die heel mooi, heel gecontroleerd op zijn paard reed. Niet op en neer in het zadel maar een beetje wiegend. Toen ik hem vroeg waar ie dat had geleerd, heeft ie over paarden uit Oklahoma verteld. En wat doe ik: vijf maanden zwanger vlieg ik naar Amerika om even later met vier paarden terug te keren uit Oklahoma. Zal wel aan mijn hormonen als zwangere vrouw hebben gelegen om er meteen vier aan te schaffen,” lacht de dieren-

Santino Hagenbeck in actie

arts, wier zoon Santino maart 1994 ter wereld komt.

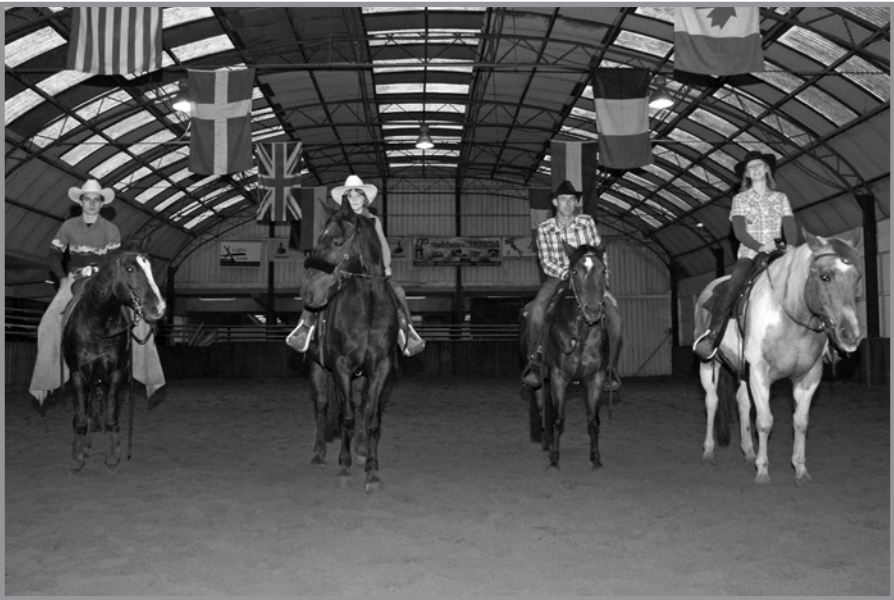
Natuurlijk is Sonja verguld met haar zoon. Maar verder valt er voor haar weinig te lachen. Haar partner is vertrokken en met het beheer van de manege gaat ook het een en ander mis. „Hoe mijn manager de manege beheerde, beviel me steeds minder. Als het oog van de meester ontbreekt, dan gebeuren er dingen die buitengewoon vervelend zijn.” Meer wil de alleenstaande dierenarts er liever niet over kwijt. Wel nog dat zij in 2000 haar kliniek in Heerlen heeft verkocht om al haar talenten als dierenarts en haar passie voor paarden uitsluitend te richten op Centrum Hagenbeck ofwel Hagenbeck Stables, de hogeschool voor western riding.

Dat Sonja Hagenbeck buitengewoon bedreven is in deze Amerikaanse paardensport bewijzen planken vol bekertjes. Onderwezen door Amerikaanse, Canadese en Australische toptrainers heeft zij het western riding uitstekend onder de knie. In 2001 wordt Sonja Nederlands dan ook kampioen ‘cow cutting’. Daarvoor moet de ruiter zo vlug en zo goed mogelijk een kalf van de kudde zien te scheiden. Niet met een lasso, maar heel behendig met je paard. Een jaar later wordt ze in deze categorie zowel Nederlands als Duits kampioen. Ook haar inmiddels zestienjarige Santino - en niet te vergeten haar hardwerkende, trouwe en getalenteerde toeverlaat Amy Notten uit Hulsberg - zijn kampioenen in dit speciale genre dat grote populariteit geniet in Amerika. Alle drie geven ze les in western riding. Daarnaast trainen zij ook paarden die in Nederland, België en Duitsland deelnemen aan kampioenswedstrijden. Momenteel herbergt Hagenbeck Stables vijfendertig paarden, waarvan er tien eigendom zijn van Sonja zelf.

Tijdens de rondleiding door de stallen, de enorme binnenbak, de winkel met westernkleding, zadels en ander paardentuig en over het bijna vijf hectare grote bedrijf, legt de even kordate als parmantige paardenlady uit waarom ‘quarters’ het meest geschikt zijn voor deze tak van sport. „Quarters zijn niet alleen kleiner dan Engelse volbloed, maar ook gebouwd om te werken. Ze zijn veel rustiger dan Arabieren. Zo durven ze rustig door een snelstromende rivier te stappen. Ook in een optocht met voor en achter je een harmonie blijven ‘quarters’ altijd heel kalm en betrouwbaar. Komt omdat ze door de jaren heen

gewerkt hebben als cowboypaard.”

Van vergelijkingen met een rodeo, zo Amerikaans als een dubbele hamburger, wil ze niks horen. „Bij ons leer je niet hoe je vanaf een paard al vallend en wegrennend kalfje moet vangen en vastbinden. We leren je ook niet om zo lang mogelijk op een bokkend paard te blijven zitten of om zo snel mogelijk om tonnen te jakkeren. Bij ons wordt geen cowboytje gespeeld. Wij zijn gespecialiseerd in de wat meer nettere disciplines zoals cutting, reining ofwel dressuur en trail and pleasure wat neerkomt om op een verantwoorde manier moeilijke, lange tochten met je paard te maken.”

De Desperados: Santino Hagenbeck, Guido Römken, Kees Haarle en Josi de Lange

Wie denkt bij Hagenbeck Stables meteen op een paard te mogen springen, kan toch beter eerst goed naar Sonja, haar zoon Santino of ‘paardenfluisteraar’ Amy Notten luisteren. „Met welk dier je ook omgaat, moet je toch allereerst de taal van het dier leren kennen. Zo moet je weten dat een paard een kuddedier is. Dat ie snel schrikt en dan een vluchtweg zoekt. En dat een kudde paarden altijd een leider heeft. Wie een paard koopt, moet zich dan ook gaan gedragen als een

In de saloon: Sybille Held-Conraads, Sonja Hagenbeck en twee klanten

De prijzenkast in de saloon

leider. Nee, een paard is geen knuffeldier. Als ie misdraagt, dan moet je even stevig optreden. Zo hoort ie achter jou te lopen en niet omgekeerd. En hoort ie na jou de stal in te gaan. Gaat ie op je voet staan, dan is dat allerminst per ongeluk, maar bedoeld als dominantie gedrag om uit te proberen wie er nu de baas is. Vandaar dat wij onze cursisten en leerlingen laten beginnen met het zogeheten ground work. Gewoon eerst wandelen met het paard. Ons bedrijf is dan ook geen manege maar een trainingsstal waar we niet aan twaalf tot twintig leerlingen tegelijk lesgeven, maar aan groepjes van drie, hooguit vier.”

Sonja Hagenbeck (foto: Simone de Geus)

Niet ze erover klaagt, maar pijn doet het wel nu zij zelf niet meer mag paardrijden. Door een dubbele hernia in 2009 die haar bijna verlamde, mag de circusdochter alleen nog maar vanaf de zijlijn wijze raad geven. Of toekijken hoe haar zoon en/of Amy vol passie hun paarden berijden.

Wat tot voor kort ook pijn heeft gedaan, is haar saloon vol western-taferelen. Maar waar de barkrukken jammer genoeg lang leeg zijn gebleven. Gelukkig breken er happy days aan, want sinds kort is de saloon verhuurd. Voortaan is de saloon open van woensdag tot en met zondag. Op vrijdagavond staan spare ribs op het menu. Voor afgepast €7,95 mag je er onbeperkt van smullen, laat de paardenprofessor even enthousiast als zakelijk weten.

Nu maar hopen dat er voortaan behalve dorstige cowboys te paard ook en vooral stalen rossen even halt houden bij Little America in Wijnandsrade.

Hans Toonen

De tiende verjaardag van de Isidoruskapel

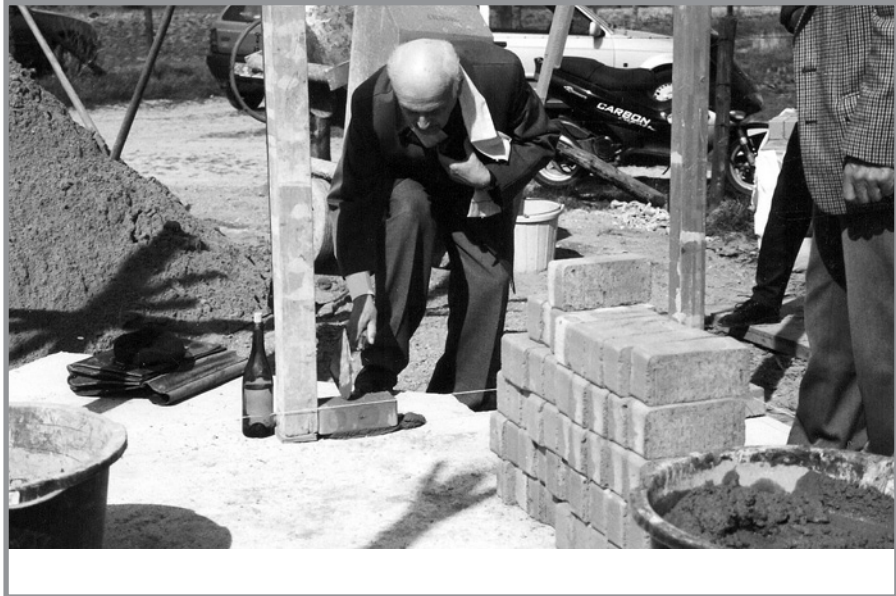
Op zondag 15 oktober 2000 zegende Mgr. Wiertz, onder een overwel- digende publieke belangstelling, de Isidoruskapel in Swier en de speci- ale feesttent waren die dag letterlijk te klein voor de massale toeloop. Die feestelijke gebeurtenis ligt inmiddels alweer tien jaar terug en in die korte periode is de Isidoruskapel uitgegroeid tot de trots van Swier, die (getuige het grote aantal kaarsjes, dat er dagelijks wordt aangestoken) op de warme sympathie mag rekenen van de mensen uit Swier en Wijnandsrade en van vele bezoekers van daarbuiten.

De Isidoruskapel

De schop gaat voor het eerst de grond in (door pater Souren en Hub Ritzen)

De eerste steenlegging door pater van der Zee

Een terugblik in vogelvlucht

In 1993 verschijnt het heemkundige boekwerk 'Swier, zoals het was, is en mag blijven'. Daarin schrijft pater van der Zee (1925-2009), de toenmalige pastoor van de St. Stephanusparochie van Wijnandsrade, een sfeervolle wandelimpresie waarin hij terloops het idee oppert in Swier een kapel te bouwen.

Eind 1998 pakt Hub Ritzen (1947-2002), voorzitter van de buurtvereniging van Swier, dat idee op. Hij richt een activiteitencomité op, dat de vertaling 'van droom naar werkelijkheid' vastberaden ter hand neemt en gedurende de voorbereidingen en de bouw van de kapel alle uitvoerende werkzaamheden coördineert.

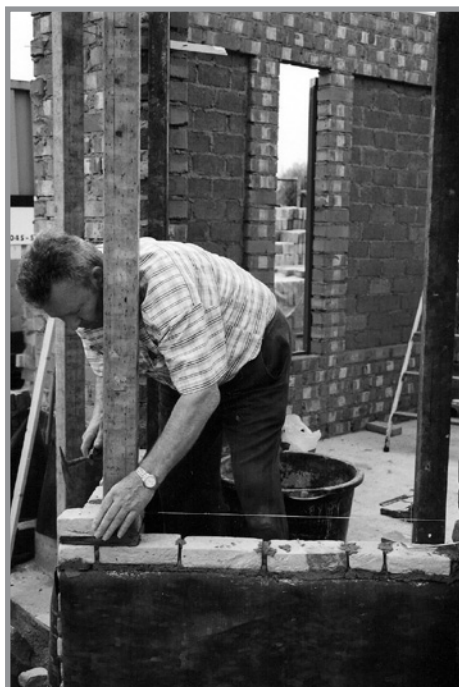
De buurtvereniging van Swier en de heemkundevereniging Vrienden van Wijnandsrade verklaren zich van harte bereid het initiatief te steunen.

Het bisdom Roermond, de Limburgse Landbouw- en Tuiders Bond (LLTB), de Spaanse ambassade en het VVV van Madrid staan het activiteitencomité met raad en daad terzijde bij het zoekwerk naar relevante informatie over het leven, de betekenis en de beeltenis van de Heilige Isidorus.

Op 15 mei 1999 (de dag van het naamfeest van de Heilige Isidorus) overhandigt het activiteitencomité de officiële aanvraag voor een bouwvergunning aan burgemeester Cox van de gemeente Nuth.

Eind 1999 liggen – na het doorlopen van de gebruikelijke procedures – de benodigde goedkeurende verklaringen van de gemeentelijke en provinciale overheden voor.

Begin 2000 start een intensieve sponsor- en donateuractie, die bepalend is voor het welslagen van het hele project. Die actie levert voldoende financiële armslag op om enkele maanden later al daad-

Zef Meessen, een van de vele vrijwilligers, tijdens de bouw

werkelijk met de bouw te kunnen beginnen.

Het ontwerp van de kapel is van de hand van architect Gerard Extra (toentertijd nog student aan de Academie van Bouwkunst te Maastricht en woonachtig in Swier).

Op zaterdag 8 april gaat de bouw van de kapel officieel van start. De feestelijke aanvang wordt verzorgd door Hub Ritzen en pater Souren, de toenmalige pastoor van Wijnandsrade. Onder het toeziend oog van (bijna) heel Swier steken zij op de kruising van de Landweg en de Weg achter Swier de eerste twee spaden in de grond.

Op 11 juli 2000 tekenen bestuursdelegaties van de buurtvereniging van Swier en de heemkundevereniging van Wijnandsrade alsmede Pierre en Maria Houben-Paulissen – de eigenaren van de grond waarop de Isidoruskapel wordt gebouwd – bij notaris Eurlings in Voerendaal de notariële acte, waarin de overdracht van het betreffende perceel officieel wordt bekrachtigd.

De inzegening door Mgr. Wiertz

In de zomer van het jaar 2000 krijgt de kapel, dankzij de enthousiaste inzet van vele vooral plaatselijke vrijwilligers, steeds meer vorm.

Op zaterdag 7 oktober wordt de bouw afgerond met het planten van drie lindebomen.

Op zondag 15 oktober zegent Monseigneur Wiertz, onder een overweldigende publieke belangstelling, de Isidoruskapel in. De plechtigheid begint met een feestelijke stoet, waarin de bisschop en zijn gevolg via de buurtschappen Brommelen en Swier naar de nieuwe kapel worden

geleid. Voorafgaande aan de inzegening vindt in een grote feesttent, die de toestroom van de belangstellenden amper aankan, een stemmige gebedsdienst plaats die wordt opgeluisterd door de Koninklijk Erkende Fanfare St. Caecilia en het gelijknamige Gemengd Kerkelijk Zangkoor van Wijnandsrade en door mannenkoor L'Esprit uit Heerlen (de Heksenberg).

De onderhoudsplichten en gebruiksrechten van de kapel berusten vanaf het begin bij een beheersgroep (het oorspronkelijke activiteitencomité). Om ervoor te zorgen dat de Isidoruskapel tot in lengte van dagen de trots van Swier mag blijven, heeft die beheersgroep in de loop van het jaar 2009 een meer officiële status gekregen. Onder de naam 'stichting tot Behoud van de Isidoruskapel van Swier' is zij toen (opnieuw bij notaris Eurlings in Voerendaal) geregistreerd en ook als zodanig ingeschreven bij de Kamer van Koophandel.

De eigendomsrechten van de kapel zijn daarbij ongewijzigd gebleven. De buurtvereniging van Swier en de heemkundevereniging Vrienden van Wijnandsrade zijn gemeenschappelijk (en wel beide voor vijftig procent) eigenaar van de Isidoruskapel. Mocht een van beide verenigingen onverhoopt ophouden te bestaan, dan wordt de andere vereniging volledig eigenaar van de kapel. Mochten beide verenigingen ter ziele gaan, dan gaan de eigendomsrechten over naar het kerkbestuur van de St. Stephanusparochie.

Sinds het jaar 2001 vindt jaarlijks op de 15de mei nabij de Isidoruskapel een gebedsdienst plaats, bij gelegenheid van het naamfeest van de patroonheilige van Swier.

Sinds het jaar 2002 wandelt een groeiend aantal sportievelingen op de eerste woensdag van de maand juni via de zogenaamde 'Isidorus-Gerardusroute' van Swier naar Wittem.

De jaarlijkse gebedsdienst

De Isidorus-Gerardusroute

Mieke L'Ortye in 'haar' kapel, die zij vanaf het begin tot in de puntjes verzorgt en dagelijks in alle vroegte opent en 's avonds laat weer veilig op slot doet.

De tiende verjaardag

Op vrijdag 15 oktober was het dus precies tien jaar geleden dat de Isidoruskapel officieel werd ingezegend. Reden genoeg voor een verjaardagsfeestje, waarvoor de stichting tot Behoud van de Isidoruskapel, de buurtvereniging van Swier en de stichting tot Behoud van de St. Stephanuskerk van Wijnandsrade de handen in elkaar hebben geslagen.

Op vrijdag 15 oktober hadden de organisatoren nabij de kapel een openluchtmis voorzien, maar het slechte weer noopte hen die avond uit te wijken naar de St. Stephanuskerk. Na afloop van die 'overdekte' H. Mis genoot een goed gevuld Gemeenschapshuis van een dvd met een diareportage van de bouw en inzegening van de Isidoruskapel en een gezellige avond onder leiding van de Rötsjer Jonge.

Op zaterdag 16 oktober was het Gemeenschapshuis het toneel van een gezellige spellenmiddag voor de jeugd en op zondag 17 oktober werd het feestweekend in de St. Stephanuskerk afgesloten met een sfeervol concert, verzorgd door Mannenkoor en Harmonie Walram uit Valkenburg.

Wiel Oehlen

Het verjaardagsfeestje (foto:Wiel Oehlen)

Pachtovereenkomst Panhuijs in 1734

Op 16 augustus 1734 kwam een pachtovereenkomst tot stand tussen de hoogwelgeboren genadige Joseph Clemens vrijheer van den Bongardt en zijn echtgenote de hoogwelgeboren Carolina Philippina vrijvrouw van den Bongardt geboren gravin van Waldbott tot Bassenheim met de eerbare Merten a Campo en zijn echtelijke huisvrouw Maria Catharina Geuskens. Het document bevindt zich in het rijksarchief te Maastricht⁶⁵ en is na het opstellen door de rentmeester op het kasteel ondertekend door de baron zelf met een bijzonder fraaie handtekening, voorzien van fraaie krullen en door Merten a Campo in duidelijk handschrift. Het gaat om de verpachting van het panhuijs van Wijnandsrade, dat gelegen was schuin tegenover het kasteel aan de panhuysvijver en gold voor zes opeenvolgende jaren.

Wij staan graag stil bij dit document omdat het een inkijkje geeft in de wijze waarop deze baron met zijn onderdanen in zakelijk opzicht omging. Reeds eerder heb ik betoogd⁶⁶ dat Wijnandsrade onder Joseph Clemens een betrekkelijke rustige tijd beleefde en dat hij een waardige aristocraat was, godvruchtig en kunstminnend, ondernemend en gerespecteerd door zijn onderdanen. Dat hij aristocraat is blijkt uit de vermelding van zijn titels. Vooreerst heer van Paffendorf (het stamslot van de familie bij Bergheim aan de Erft), maar ook van Wijnandsrade, Heijden, Pesch, Bergerhausen, (ter)Blijt, Nothberg en Bettendorf (in Luxemburg). De heerlijkheid Glesch werd ten onrechte niet vermeld, evenmin dat hij burggraaf van Friedberg was. Wel stond vermeld dat hij erfkamerheer van het hertogdom Jülich was, erfbannerheer van het hertogdom Luxemburg en het graafschap Chiny, geheimraad van de Chur-Pfaltz en Amtmann en leenstadhouder van het Amt Caster en van de dingstoel Jüchen. Voorwaar geen geringe ambten.

---

65 RAL, Inventaris Wijnandsrade, nr. 10.

66 Jack Jetten, Joseph Clemens Vrijheer van Bongardt en zijn kasteel te Wijnandsrade, in: Jack Jetten en Wiel Oehlen, Wijnandsrade, de parel van Zuid-Limburg, Wijnandsrade, 2002, pag. 44 en 45.

Hoeve Panhuys (Tekening: Toon Willemsen)

De pachter was de 28-jarige Martinus (Merten) a Campo. Hij was een zoon van Martinus a Campo, pachter van de hoeve Nythuizen en diens echtgenote Maria Meijs en werd op genoemde hoeve grootgebracht, samen met zijn zes broers en zussen. Martinus a Campo senior bekleedde een voornamelijk positie binnen de heerlijkheid Wijnandsrade, ook al behoorde de hoeve Nythuizen niet tot de goederen van de baron. Zo was hij burgemeester en collecteur. Hij overleed op 3 april 1747 op 79-jarige leeftijd. Dat zijn zoon de kans kreeg het Panhuijs te pachten, waaruit vertrouwen van de baron sprak, zal beslist op afspraak van Merten senior zijn geschied.

Merten junior werd gedoopt op 14 september 1705 te Wijnandsrade en overleed op 5 mei 1780 te Hulsberg op 74-jarige leeftijd. Hij trad op 27 september 1733 in de kerk van Wijnandsrade in het huwelijk met Maria Catharina Geuskens, geboren 20 januari 1707 te Hulsberg als dochter van Renerus Geuskens en Catharina Habets. Zij overleed op 22 augustus 1787 te Hulsberg nadat zij haar man bijna zeven jaar

had overleefd. Er waren vier huwelijksgetuigen, te weten: Joanne Geuskens (zus van de bruid), Balthasar à Campo, en Laurentius à Campo (broers van de bruidegom) en Philippe Coenen (de koster) Op het Panhuys werden hun kinderen geboren:

1. Maria Catharina. Zij is geboren op 10 september 1734 en gedoopt onder dezelfde namen van haar moeder en zij is gestorven op vierjarige leeftijd op 8 mei 1743 te Wijnandsrade en aldaar begraven;
2. Renerus, geboren in november 1735 (doopgetuige Renerus Geuskens, grootvader);
3. Helena in Hulsberg geboren en in Wijnandrade gedoopt op 24 februari 1737, overleden op 27 juni 1743 te Wijnandsrade;
4. Anna Catharina in 1739 in Wijnandsrade gedoopt;
5. Mechtildis op 9 juni 1741 in Wijnandsrade gedoopt;
6. Laurentius op 3 december 1743 in Wijnandsrade gedoopt.

Het eerste wat in het document opvalt, is dat de baron zijn echtgenote er bij betreft. Dat deed hij niet in het contract met de vorige pachter, dat op 14 september 1728 was afgesloten met Johannes Habets. De vermelding betreft niet de aanduiding dat hij met haar was gehuwd, maar er staat tussen zijn naam en titels uitdrukkelijk "wie ook" en vervolgens haar naam. De conclusie moet zijn, dat het contract uitging van zowel de baron als van de baronesse, ook al heeft zij dit niet door haar ondertekening bevestigd. Dit is heel praktisch bedoeld, omdat de baron die ten tijde van de ondertekening 39 jaar was, met zijn echtgenote geen kinderen en dus geen rechtstreekse opvolgers had. Zijn enige nog levende broer, de 34-jarige Johann Hugo Hendrik Frederik was opgenomen in de geestelijke stand. Er was dus over de successie niets bekend. Na de dood van Joseph Clemens op 23 september 1741 is zijn broer hem toch opgevolgd, nadat hij zich had laten ontslaan van zijn kerkelijke geloften. Maar toen was het onderhavige pachtcontract reeds een jaar verlopen. De contractduur bedroeg immers zes jaar, maar er was een clausule opgenomen dat beide partijen de pacht na drie jaar konden beëindigen nadat zij dat een halfjaar tevoren hadden aangekon-

digd. De pacht betrof het bannale of dwang panhuijs met alle rechten die daaraan verbonden waren, de huisweide en de daaraan gelegen beemden (= veldnaam die voornamelijk gebruikt werd om grasland-percelen in een beekdal aan te duiden) en koolhof (= moestuin) en ving - zoals gebruikelijk - aan op 1 oktober 1734 op het feest van de H. Remigius. Uit een in 1646 op last van het Hof van Brabant door landmeter Nicolaes Frissen uitgevoerde opmeting, weten wij dat de oppervlakte van de panhuysweide en koolhoff 2 bunder 0 morgen en 11 klein roeden bedroeg. Dat is naar huidige maatvoering ongeveer 16784 vierkante meter (1,6784 ha). De eerste pacht-afdracht vond plaats op 1 oktober 1735, maar in elk geval binnen 14 dagen daarna. Deze bedroeg dertig pattacons Maastrichter koers⁶⁷ en 25 liter boter van getoetste kwaliteit, alsmede een aantal andere, nader te noemen leveringen van bier en diensten.

Het panhuijs van Wijnandsrade was gelegen op een markante plaats aan de dorpsvijver⁶⁸ en was in die dagen een mergelstenen gebouw met een pannen dak, dat dienst deed als brouwerij/herberg, vergaderlokaal (o.a. voor de schepen- en leenbank en voor de lokale schutterij) en als eenvoudige winkel. Een bannaal panhuys was een brouwerij die het monopolie genoot op het brouwen van bier en daarop het alleenverkooprecht had in het gebied van de Heerlijkheid.⁶⁹ Dit werd ervaren als een bijzondere heffing van belasting door het bestuur van Heerlijkheid. Vaak werd dit alleenrecht door illegale thuisbrouwers en graanjeneverstokers doorkruist, maar misbruik werd doorgaans streng

---

67 De pattacon was een zilveren munt (dukaat) die ongeveer 48 stuivers waard was, afhankelijk van de koers. Hier wordt de koers uit Maastricht aangehouden, maar die van Luik was ook gangbaar.

68 De dorpsvijver was centraal gelegen en bood drinkwater te behoeve van het vee van de omliggende hoeven (daarom werd de vijver ook wel "drenk" genoemd). Ook werd het water gebruikt voor de bewassing van het linnen en de kleding. Tenslotte was dit de voornaamste voorziening bij brand. Belangrijk is dat de vijver een gemeenschapsvoorziening was, waarop niemand alleenrecht kon doen gelden.

69 Een bannaal panhuis werd ook wel schouwpanhuis genoemd, omdat daar de schouw van het graan plaatsvond. Dat wil zeggen, dat de lokale overheid het graan kon beoordelen op kwantiteit, kwaliteit en waarde. Vergelijk: de schouw der waterlossingen.

Kündt ende te weeten sye hiermeden jed-
=mannicklich, hoe dal heubt dake endts gemelt Ihre hochwel-
=gebohrne Gnaden Joseph Clemens vrijeere van den
Bongard, Heere tot Pfaffendorff, Wijnantsrade, Heijden, &c.
Bergershausen, Blytz, Nothberg, Bettendorff. Ihre Kurfurst
=Loortz. zu Pfaltz Erbammerer, Geheimberath, ende oberampten
des ampts Carstere und Suchen, ende: EffzBannerhear des Her-
zogthums Lutsembourg. r. Wie oock die Hochwellgebohrne Ca-
=rolina Philippina Vrijsrouwe van den Bongard. r. gebo-
=rene Graffin von Wildbott tot Bassenheim. r. r. uijtgedaen, end
verpachtel hebben op sefs naereinander volgende. jaren. 1. met
drijen nochdats, wehne beijder seijts Barchey gefällig, naer opku-
=digung eines halven jaars te bevoeren af te staen vrij bliven soude. r.
derso twang Pannhuijs hiezelfst aen den Ehenakmen Merken. Can-
ende deser Ehelike Huysvrouwe Maria Catharina Joeskens
ender naevolgende condition; Als voor erst sullen Barchere in bes-
gebruick ende besitt hebben het bannal: ofte twang pannhuijs
hiezelfst mede allen synen recht: ende gerechtlykheithen, gelijk hetwelc
kegenwondig in het besitt is, oock sullen dieselve gerieken die pann-
=huijsweijde, ende daranliengende. bendgen, ende koolhoff, ende sal
deese verpachting neescomenden N. Remigii 1734. synen aenfanck
nehmen, ende Remigii 1735. der eerste pachl verwallen sijn, oock
sullen pachtere jaerlicx uijt denen schieren vom Boringhoff tot
onderhoudt syner bestialien affhaelen mogen twee hondert bospelen
Futter = halff winter = ende halff soomer stroke, wie oock dal nae-
=dige. stroustoke, ende den darauff comenden mist sal der Boring-
=halffen uijtmaren noch dans niet mehr, als op des pachters klee,
moeren ende brockoben tot onderhoudt syner bestialien sall hoch-
=noodig weesen, maer keene andere fruchtken. darin te. saken geper-
=mickereel sijn, ende sal der Boringhalffen den ubrigen mist, ofte
besereij op des Boringhoffs land falhen. tot profijt derso gnadigen

Heerschapp, fort sal der Pachter coek dat noodige stoppelkruisj
ofte roeden in des Boorghoffs landerie, als hem den Rhenk-
meister ahnweisen sall, sähen mogen. Woo voor Pachtere jaer-
:lux om Remigiu ofte inwendig 14. daegen daernac daertig
pattarons mastichter wout, ende 25. E. buker marktgeelig goedt
swelt te betaalen, ende te leveren schuldig ende gehouden sijn
sullen; Want aber een Jahr het andere in tots, ofte coek allene
Zijn vierden deel erwieken würde, alsdan die pachtyahren völlig
erloschen sijn sullen; Coek sülle Pachter gud churmässiges
bier te maken, ende dero gnadigen Heerschapp, ofte dero Do-
:mestiquen voor dero menage ohnengeltlich te brouwen schuldig
sijn, fort sal deerself wehende pachtyahren dit gepachttes goedt
op sijne Cost, tranck cende loon niet alleenig in nodiger repara-
:tio; maer toe die gnadige Heerschapp die erforderliche hochst
nödige materialien geven werd; maer coek het pannhuys bij
sijnen alten recht- ende gerechtigkeiten onderhouden, ende ter-
:wijlen Pachter dat huys van het pannhuys benodigen tegenwoordig
verdig ende opgedaen bestunden, alsoo sall coek het selve bij
afflug te achterlaten schuldig sijn. Want aber door fahrlaf-
:sigkeit derer pachteren, ofte derer Domestiquen deesem ge-
:pachteten goedt eeniger saede sünde looggefügelt werden, den-
:selven sullen pachtere uijt den ijrigen te versetten schuldig ende
gehouden sijn, wovon pachtere alle ihre tegenwoordig- ende
toekünfftige hart ende goederen ohnwederwoplich Zijn angriff-
:luken onderpand dact stellen, ende dicselve der parater executie
ende condematio voluntarie fijnwillig onderworpen hebben, om
sich die gnadige Heerschapp soo well wegen misbetaelinge, als
niet adimplirungs. salt obbeschreverer Condition ende clausulen
alredings erhalten te conuen. Alles ohne gefrede, ende arge.

contractanten onderschreeven, ende einem jeden daraff ein exemplar toegezellet worden. Soo geschieden op het Huijs Wijnantsrade d. 16ten Augusti 1734.

J. C. Freijher. v. D. Bongas

Merten a Campo

(uit archief heemkundevereniging)

gestraft. Er is over het brouwersrecht van de heerlijkheid Wijnandsrade geen schriftuur bewaard, maar ter vergelijking een bepaling uit de Herenrechten en Bankrechten van Wijlre (19 december 1613)⁷⁰:

Item. Vortme so hoet uund heldt der Schepen, dat binnen der heerlijkheit van Wylre ein Panhuis is uund brouwer brouwen sall swart biers, uund dar van jeglich quart verkoupen vur drei eixs heller, uund offt dat biere guet soll sein, so dat niemandt biere en sall verkoupen binnen der vurs. heerlijkheit, idt en sey mit willen des brouwers die in dat vurs. panhuis sidt; uund umb den wille dat dit ein banpanhuis is, so hoedt ende heldt der Schepen, dat ein darfur en wehre so sall man dat affsetten vur penwarts werth. Uund vort hoedt der Schepen vurs. dat ein halff van Valckenborch uund ein halff van Gulpen zo Wylre sall sijn ein quart. Uund vort hoedt uund helt der Schepen dat der bruwer den underseten binnen der vurs. heerlijkheit des biers borgen sall ein gantz jaer; uund als dat jaer umb is, die ime daen niet en bethaelen, dat he

70 PSHAL (1877), tomé XIV.

dan die met hulpen des heeren penden sall sonder einig widdersagen. Uund vortme so hoedt uund helt der Schepen dat man die maeten te Vogtgedinge sall besehen off sie gerecht seindt.

De voorlaatste bepaling vinden wij ook in het contract van het panhuis te Wijnandsrade: “Want aber een Jahr het andere in toto, ofte oock alleene zum vierden deil erreicken wurde, alsdan die pachtjahren völlig erloschen sijn sullen.”

Nog een aantal condities uit de overeenkomst. De pachter mocht jaarlijks uit de schuren van de borghof (= kasteelhoeve) voor onderhoud van zijn beesten tweehonderd busselen veevoer (de helft winterstro en de helft zomerstro) halen. De pachter van de borghof zou het nodige met mest vermengde stro, kleimodder en brokken voederbieten voor het onderhoud van zijn beesten uitvaren, maar er mochten geen andere vruchten gezaaid worden. En wat aan mest overbleef zou weer door de pachter van de borghof worden uitgereden op het land van de borghof ten behoeve van de baron. De pachter mocht het nodige stoppelkruid of bieten op het land van de borghof zaaien op plaatsen, die door de rentmeester zouden worden aangewezen. Rentmeester was Johan Everardus Russel (1676-1757). Hij was woonachtig op de Laathof te Eijgelshoven en was rentmeester en ontvanger van de familie van Bongart te Wijnandsrade.⁷¹ Als zodanig trad hij ook op als voogd van ter Heijden (vlak over de grens bij Kerkrade), dat voor de helft in bezit was van Joseph Clemens van Bongart. Het is zijn handschrift dat wij in dit contract herkennen en het feit dat er veel Duitse terminologie in te vinden is, komt door zijn afkomst. Hij werd immers geboren in Andernach en hij kreeg zijn administratieve opleiding op de kanselarij van de keurvorst te Düsseldorf. Tot wanneer hij rentmeester in Wijnandsrade is gebleven, is niet precies bekend. In 1740 werd hij schout van de heerlijkheid Born.⁷²

In het contract staat verder dat de pachter goed bier maken moest brouwen volgens de keurmaat (gut churmäsziges bier) en deze voor de genadige heer of diens domestieken (= personeel) en voor diens

---

71 A.F. van Beurden, *Geschiedenis der Paltsgraven Russel, hunne afstamming en nakomelingen*, Roermond, 1903, pag. 16-19.

72 Met dank aan Dr. H.B. Russel te Lanaken voor diens informatie.

huishouding brouwen zonder betaling. Gedurende de pachtjaren moest hij het goed op zijn kosten, drank en loon niet alleen in nodige reparatie onderhouden, waarvoor de genadige heer de benodigde hoognodige materialen zou verschaffen, maar ook het Panhuijs bij zijn oude recht en gerechtigheden onderhouden. Na afloop van de pacht moest hij het huis, dat zich toen in een goede staat (“verdig ende opgedaen”) bevond, in dezelfde staat van onderhoud achterlaten. Want zou door nalatigheid van de pachter of diens knechten aan het gepachte goed enige schade worden toegebracht, dan zou dit hersteld worden op kosten van de pachter, waarvoor hij alle tegenwoordige en toekomstige have en goederen onherroepelijk tot onderpand moest stellen. Dit gold ook bij wanbetaling en niet nakoming van de overige verplichtingen.

De beide partijen ontvingen tenslotte na ondertekening een exemplaar van de overeenkomst. Dat laat onverkort, dat het document begint met “Kund ende te weeten sije hiermeden jeder mannicklich, hoe dat heut dato endts gemelt....enz.”, dus dat het een openbaar stuk betrof. Het bestaat uit twee vellen: pag. 1 en pag2/3. Het handschrift is goed leesbaar, maar uit de woordkeuze blijkt dat de opsteller een Duitse achtergrond had.

Of de pacht na 1740 door Merten a Campo is verlengd en voortgezet, is (nog) niet bekend, maar er zijn nog wel kinderen uit dit gezin in de kerk van Wijnandsrade gedoopt in de jaren tot in december 1743. Ook is er een kind van hen in dat jaar in Wijnandsrade overleden. Dus zij woonden daar toen nog. Daarna zijn er in de kerkelijke registers van Wijnandsrade geen gegevens van dit gezin meer opgenomen. Maar alles dit verschaft geen zekerheid. Hulsberg behoorde toen tot het Staatse gedeelte van het Land van Valkenburg en daar konden huwelijken en dopen alleen voor de hervormde predikant geschieden. Veel katholieken kozen daar niet voor en weken uit naar de pastoor in de Oostenrijks partage. Voorlopig wordt aangenomen, dat Merten a Campo en Maria Catharina Geuskens naar Hulsberg zijn verhuisd na 1743. Zij kregen daar vermoedelijk een andere hoeve in pacht, want Merten was toen pas 38 jaar. Dat Maria Catharina uit Hulsberg

afkomstig was, zou met die bestemming kunnen samenhangen. Zoals vermeld zouden beiden daar sterven.

Het panhuijs van Wijnandsrade, dat in 1762 het decor vormde van een beruchte bokkenrijdersoverval, is in 1942 grotendeels in vlammen opgegaan. De laatste resten zijn enkele jaren geleden afgebroken, maar momenteel staat er weer een gebouw dat recht doet aan de rijke historie⁷³ en de centrale positie die het Panhuijs had in de heerlijkheid Wijnandsrade onder vrijheer Joseph Clemens van Bongart.

Jackt Jetten

---

73 Deze is beschreven in Jack Jetten en Jos L'Ortye, Beknopte geschiedenis van het Panhuys te Wijnandsrade, Bulletin Wijnandsrade 43 (2009), pag. 13-22.

Heemkundevereniging Vrienden van Wijnandsrade

Opricht op 22 december 1981 als de stichting vrienden van Wijnandsrade

Sinds 1994 notarieel geregistreerd als een heemkundevereniging

Website: www.vriendenvanwijnandsrade.nl

Dagelijks bestuur

Voorzitter: Wilfried Dabekaussen (045 – 524 13 20)
Vice-voorzitter: Jack Jetten (045 – 524 11 35)
Secretaris: Wiel Oehlen (045 – 524 48 98)
Penningmeester: Rein Krikke (045 – 565 01 21)
Ledenadministrateur: Ria Marell (045 – 524 51 67)

Algemeen bestuur

Thei Bindels (045 – 524 30 08)
Marjan den Boer-Bloebaum (045 – 524 41 32)
John Bruls (045 – 524 38 57)
Hub Gerards (045 – 577 87 12)
Arnold de Haas (045 – 524 43 72)
Jan Jansen (045 – 524 26 96)
Jean Loog (045 – 850 72 56)
Henk van Malkenhorst (045 – 524 23 44)
Math Marell (045 – 524 17 05)
Jos L'Ortye (045 – 524 12 08)
Esther Steins (06 – 23 45 49 19)

Erevoorzitters

F. Cortenraad, J. Jansen

Ereleden

J. Berger, H. Beckers, H. Binderhagel, Martin Bless, T. Bloebaum-Habets, E. Coenen-Vaessen, G. Cox, J. Habets, J. Jetten, T. Kickken-Senden, J. Luijten, H. van Malkenhorst, M. Marell, Z. Marell, Z. Meessen, J. en A. Pijls-Emonds, C. Rutten, A. Teheux, J. van der Zee

'Bulletin Wijnandsrade' verschijnt twee keer per jaar. Een abonnement kost minimaal € 7,50 per jaar (de meeste leden betalen spontaan een hoger bedrag). Wij gaan ervan uit dat de leden die 'Bulletin Wijnandsrade' per post ontvangen dit bedrag spontaan zelf verhogen.

**Het bestuur en de redactie van de heemkundevereniging
wensen alle Vrienden van Wijnandsrade**

PRETTIGE KERSTDAGEN EN EEN VOORSPOEDIG 2010!!!!

Foto bij de achterpagina

Het Vinkeveld.

Bulletin Wijnandsrade, ISSN-nummer: 1574 – 2245